

Een Duits netwerk bij de voorbereiding van de Militärverwaltung in België (1939-1940)

Over de voorbereiding van de Duitse bezetting van België in mei 1940 is weinig bekend. In zijn baanbrekend werk *Hitler en het politieke lot van België* heeft historicus Albert De Jonghe in dit verband enkele elementen naar voren gebracht, waaruit bleek dat de *Flamenfrage* bij die voorbereiding een prominente plaats innam.¹ Onderstaande bijdrage wil een beeld schetsen van een geheime groep die bij deze voorbereiding betrokken was en waarover nog niet eerder gepubliceerd werd. In de beschikbare documenten wordt de groep de Sondergruppe Student genoemd. De samenstelling en werkzaamheden van de groep laten goed de diverse netwerken zien die vóór de Duitse inval hun tentakels uitstaken naar België en Nederland en elk op hun manier belangstelling hadden voor de *Flamenfrage*.

VOORBEREIDING IN HET GEHEIM

De groep werd genoemd naar de beroemde generaal Kurt Student (1890-1978), die het bevel voerde over de 7. Fliegerdivision en die bij meer dan één stoutmoedig plan van Hitler betrokken was.² Zoals bekend had Hitler bij de oorlogsvoering een uitgesproken voorkeur voor krijgslisten en verrassende aanvalstactieken. Het gebruik van parachutisten en luchtlandingstroepen was er één van. Deze plannen werden lang niet altijd uitgevoerd. Zo hadden Hitler en Student het voornemen om de 7. Fliegerdivision in te zetten vlak vóór de reguliere Duitse troepen Tsjecho-Slowakije en Polen zouden aanvallen, maar deze plannen werden afgeblazen. Ook een plan om luchtlandingstroepen tussen Gent en Antwerpen aan de grond te zetten, werd uiteindelijk afgevoerd.³

Het oorspronkelijk idee was de leden van de Sondergruppe Student mee te sturen met de 7. Fliegerdivision, zodat ze in Nederland en/of België als tolk en

1. A. De Jonghe, *Hitler en het politieke lot van België*, Kapellen, 1972, p. 24.

2. H. Götzel, *Generaloberst K. Student und seine Fallschirmjäger. Die Erinnerungen des Generaloberst Kurt Student*, Friedberg, 1980. Götzel was zelf een oud-officier van de 'Fliegerdivision' waarover Student het bevel voerde. Deze divisie nam in mei 1940 deel aan de verovering van enkele Nederlandse vliegvelden en van de bruggen over de Moerdijk en over de Maas. In 1943 speelde de divisie een aanzienlijke rol bij de bevrijding van Mussolini.

3. H.-A. Jacobsen, *Fall Gelb*, Wiesbaden, 1957, pp. 154-170.

gids konden aangewend worden. Daarom kregen de groepsleden ook een militaire opleiding en werden ze administratief ingedeeld bij de 'Brandenburgers', de commandotroepen van de Wehrmacht, die nauw met de Duitse militaire inlichtingen- en actiedienst, de Abwehr, samenwerkten. Van het oorspronkelijk plan werd slechts een deel uitgevoerd. De groepsleden hielden zich vooral bezig met de voorbereiding van de vestiging van een Duits Militair Bestuur in België na de verwachte Belgische nederlaag.

Op 9 oktober 1939 gaf Hitler de Duitse legerleiding bevel een militair offensief in het Westen voor te bereiden, waarbij neutrale landen als Nederland, België en Luxemburg en ook (delen van) Frankrijk zouden bezet worden. De bezetter moest zelf het bestuur van het bezette land verzekeren. Toen al stond het voor de generaals vast dat zij de NSDAP of de SS niet de kans wilden gunnen het bestuur in de te bezetten landen uit te oefenen. Daarom werd in oktober 1939 bij Legergroep B, die tegen het Westen stond opgesteld, een speciale administratieve staf gevormd, waarin ook een vertegenwoordiger van deze Legergroep zetelde. Bovendien was Rittmeister Kurt Mirow van Abwehr II aangesteld tot verbindingsofficier tussen de Abwehr en Legergroep B. Deze staf moest in het grootste geheim de Militärverwaltung (in tegenstelling tot de meer 'politieke' Zivilverwaltung die in Nederland zou worden gevestigd) voor de te bezetten gebieden voorbereiden. Begin november 1939 voegde ook Eggert Reeder zich bij de staf. Reeder was Regierungspräsident voor Keulen-Düsseldorf; hij zou vanaf juni 1940 de Militärverwaltung in België leiden. Van hetzelfde ogenblik dateert de oprichting van een studiegroep met zetel in Keulen, die de uitvoeringsbesluiten van de algemene beschikkingen betreffende België en Luxemburg (later ook Nederland) moest uitwerken. Wij zullen deze studiegroep hierna gemakshalve de 'commissie Reeder' noemen.

De Sondergruppe Student werkte parallel met de 'commissie Reeder'. De groep bestond uit een twintigtal mannen, onder wie een aantal academici die zich bij hun wetenschappelijk werk op België en Nederland hadden toegelegd. In het algemeen werd van de leden verwacht dat ze een zekere kennis hadden van de te bezetten landen op cultureel, politiek, sociaal en economisch gebied. De groep vergaderde in de lokalen van het Deutsch-Niederländisches Forschungsinstitut in Keulen, waar de historicus Franz Petri – één van de leden van de groep – sinds 1938 adjunct-directeur was. Het bestaan van deze studiegroep was eveneens geheim. In de literatuur zijn er geen expliciete verwijzingen naar te vinden, en enkel Marta Baerlecken, die als assistente aan het instituut verbonden was, verwees er in een naoorlogs opstel heel even naar.⁴

4. *“Eine ganze Reihe von Professoren wurden in unseren Räumen für ihre Aufgabe als zukünftige Besetzer in Belgien geschult”* (M. Baerlecken & U. Tiedau, *Das Deutsch-Niederländische Forschungsinstitut an der Universität Köln*, in: B. Dietz, H. Gabel & U. Tiedau (Hgb), *Griff nach dem Westen*,

Bij deze voorbereiding van de bezetting speelde, zoals te verwachten was, de *Flamenfrage* een niet onbelangrijke rol. Vooral Gruppe II van de Abwehr, bevoegd voor sabotage en subversie in neutrale of mogelijk vijandige staten, was hierin geïnteresseerd, mede vanwege de reeds lang bestaande banden tussen het VNV en Abwehr II. Daardoor kwam het werk van de Sondergruppe terecht in de invloedssfeer van allerlei werk- en studiegroepen die zich met *Westarbeit* bezighielden en waaruit een aantal leden van de groep gerekruteerd werden.

SAMENSTELLING VAN DE GROEP

In november 1939 kreeg de in 1901 in Antwerpen geboren Ernest Vogt bevel zich naar Wehrbezirkskommando II in Keulen te begeven. Daar werden hij en een twintigtal andere mannen bij Rittmeister Franz Schenck von Stauffenberg gebracht, die hen meedeelde dat zij uitgekozen waren voor een speciale opdracht. Deze von Stauffenberg was een oom van de officier die in juli 1944 een mislukte aanslag tegen Hitler pleegde. Franz von Stauffenberg had actief deelgenomen aan steunverlening van Abwehr II aan Bretonse nationalisten.⁵ Volgens Vogt deelde von Stauffenberg hen toen mede dat zij als gidsen en tolken zouden optreden voor de 7. Fliegerdivision, die in Nederland sleutelposities moest bezetten. Volgens Vogt waren de leden van de groep geselecteerd op grond van hun talenkennis en van hun kennis van België en Nederland. Zelf sprak hij Engels, Frans en wat Nederlands (tot 1914 had hij in Antwerpen gewoond).⁶

De meest gedetailleerde informatie over de groep danken we aan een groepslid van Vlaamse afkomst, Maurits Meert. Hij was een tot Duitser genaturaliseerde zoon van de vooraanstaande oud-activist Leo Meert, een textielfabrikant die in 1920 naar Duitsland was uitgeweken. Zijn zoon Maurits werd bij het begin van de bezetting door de Abwehr in Antwerpen ingezet.⁷ Na de oorlog vond de Belgische politie in zijn woning in Antwerpen een aantal originele documenten in

Die 'Westforschung' der völkisch-nationalen Wissenschaften zum nordwesteuropäischen Raum, Münster, 2003, p. 868).

5. Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA), AA 1298, The German Intelligence Services, 1944, lemma von Stauffenberg.

6. National Archives and Records Administration (Washington) (NARA), RG 226 E, 119 A, B 49, F 1717: Final Report of Interrogation on E. Vogt, 10 juli 1945. In Franse vertaling ook in SOMA, AA 1312/4. Vogts moeder was een Engelse. Van 1927 tot 1939 was Vogt verkoopdirecteur bij een Duitse papierfabriek. Hij was sinds 1933 lid van de NSDAP – zij het naar eigen zeggen niet actief – en ook lid van de Church of England.

7. SOMA, AA1312/4, dossier M. Meert: Ondervragingsrapport van M. Meert door commissaris E. Cuvelier, 22-31 maart 1948; rapport van M. Meert aan de Veiligheid van de Staat, 31 maart 1948. Leo Meert was in 1914-18 lid van de Raad van Vlaanderen, van de Commissie van Gevolmachtigden en van de Commissie van Zaakgelastigden. Door de Duitsers kreeg hij de leiding van 'Kolendelving voor Vlaanderen', waardoor de activisten hoopten een groot aantal Vlamingen aan zich te binden.

Maurits Meert tijdens de militaire opleiding van de groep, Wahnerheide, april 1940.
[Collectie Etienne Verhoeyen]

verband met de groep, en in ondervragingen door het Belgische gerecht was hij ook bereid informatie te geven over de Sondergruppe. Maurits Meert, geboren in Sint-Niklaas in 1904, werkte in Duitsland als vertegenwoordiger in het Rijnland van de Deutsche Textilfabriken. Begin november 1939 werd hij opgeroepen voor militaire dienst bij de Wehrmacht, eveneens via het Wehrbezirkskommando II in Keulen, waar hij woonde. Op 6 november werd hij als tolk gevoegd bij de pas opgerichte Sondergruppe. Hij volgde er lessen Frans en gaf zelf lessen Nederlands aan de groepsleden. 's Ochtends kregen de groepsleden ook een militaire opleiding. Na de middag – en toen de militaire opleiding ten einde was de hele dag – moesten ze politieke, economische en sociale informatie bijeenbrengen met het oog op het opstellen van een gedrukte brochure die bestemd was – aldus Meert in zijn door een lang verblijf in Duitsland ietwat aangetast Nederlands – *“voor de Verwaltungsbeamten bij een eventuele bezetting der West-landen (...) in aanvulling der 14/18 gedane ondervindingen”*. Die informatie verzamelden ze tijdens bezoeken aan de universiteitsbibliotheek van Keulen en aan de Keulse Handelskamer.

Met behulp van diverse interne documenten van de groep uit 1939-40 en van notities van Meert is het mogelijk de samenstelling van de groep te reconstrueren.⁸ In totaal maakt Meert gewag van vierentwintig leden met inbegrip van hemzelf. Bijna allen hadden ze een band met Nederland of Vlaanderen, die wellicht ook de verklaring vormt voor hun oproeping voor de Sondergruppe. Onder deze vierentwintig vinden we tien academici, onder wie zeven historici. Verder zijn er twee officieren die tot de Abwehr behoorden, twee deserteurs uit de Oostkantons, een oud-activist en twee zonen van oud-activisten, een Duitser die tot 1914 in Antwerpen had gewoond (Vogt) en vijf mannen over wie ik geen nadere gegevens gevonden heb.

Eerst de officieren. Hauptmann Alfred Krehl, in het burgerleven directeur van een gymnasium en gehuwd met een Nederlandse vrouw, voerde het dagelijkse bevel over de groep. Krehl werd in 1939 medewerker van Rittmeister Mirow, die bij de Abwehr Keulen Gruppe II leidde. Mirow, die ook verbindingsofficier was tussen Legergroep B en Abwehr II, was in 1939 en 1940 actief betrokken bij de werving van Nederlandse en vermoedelijk ook Vlaamse Abwehragenten, die bereid waren in eigen land tot sabotage over te gaan. In dit verband heeft Krehl Mirow enkele diensten bewezen. Begin 1940 kwam Krehl in contact met de Nederlander Julius Herdtmann, die in Duitsland onder de aldaar verblijvende Nederlanders vrijwilligers voor de 'Brandenburger'-commando's ronselde. Waarschijnlijk is op

8. SOMA, AA 1312/4, dossier Meert: SCI. Betr. Abwehrstelle. Samenvatting der notaboekjes Meert Maurits, 5 maart 1945, en vooral een aantal interne stukken van de Sondergruppe die na de oorlog in Antwerpen ontdekt werden (Auditoraat-generaal bij het Militair Gerechtshof (AGMG), dossier M. Meert).

die manier de Nederlander Douwe de Vries gerekruteerd, die op 10 mei met de Duitse luchtlandingstroepen als tolk samen met enkele leden van de Sondergruppe boven Rotterdam-Waalhaven werd afgezet.⁹ Krehl was ook Landesleiter voor Württemberg van de Volksbund für das Deutschtum im Ausland (VDA), één van de talloze organisaties die de Duitse invloed onder meer in de westerse landen wilden vergroten. In deze context past het ook te vermelden dat Krehl behoorde tot de kring rond de Hamburgse graanhandelaar Alfred Toepfer, die begin 1940 bij de Abwehr werd gemobiliseerd en een levendige belangstelling voor de *Flamenfrage* aan de dag legde.¹⁰ De rechterhand van generaal Student was Hans Ritter, een jurist uit Düsseldorf (°1907). Hij was luitenant bij de Luftwaffe en was actief geweest in het Deutscher Studentenverein en bij de Hitler Jugend, en onderhield nauwe banden met Vlaamse studentenorganisaties. Ritter was sinds langere tijd aan de Abwehr verbonden.¹¹

De academici waren vooral historici of juristen die in België of Nederland hadden gestudeerd. De jurist en historicus Eduard Schulte (1886-1977) had studies gepubliceerd over de Vrede van Münster en de geschiedenis van de verhouding tussen Duitsland en Nederland; hij werkte in het Staatsarchiv in Münster. Sinds mei 1933 was hij lid van de NSDAP, waar hij Gaufachberater für Archivwesen, Geschichte und Heimatkunde was. Tijdens de bezetting was hij beheerder van de Deutsch-Niederländische Gesellschaft.¹² De historicus Fritz Erfurth uit Münster had nauwe banden met Nederland, waar hij ook gestudeerd had. In 1937 nam hij er deel aan het vierde Grootfries congres in Medemblik. Bij het begin van de bezetting trad hij in Nederland als tolk op bij rekruteringsgesprekken tussen Nederlanders en Abwehrofficieren, die naar agenten op zoek waren. Vervolgens werd hij gehecht aan de Abwehr in Lille; hij vertaalde in 1940 het 'Denkschrift' dat priester Jean-Marie Gantois als leider van het 'Vlaams Verbond voor Frankrijk' – een kleine separatistische Vlaamsgezinde organisatie in Noord-Frankrijk – aan Hitler richtte.¹³ Ernest Klingenburg, eveneens historicus, was een medewerker van het Westdeutsches Forschungsinstitut en van de Volksdeutsche Mittelstelle. Hij had in Leiden gestudeerd. Fritz Striefler, evenals Klingenburg medewerker van de Westdeutsche

9. De Vries verklaarde in 1947 dat hij was opgeleid in een kamp in Wahn dat 'Student' heette.
10. J. Zimmermann, *Alfred Toepfers 'Westschau'*, in: B. Dietz, H. Gabel & U. Tiedau (Hgb), *Griff nach dem Westen [...]*, pp. 1061-1090. Over de rol van Toepfer bij de Westarbeit, zie J. Ipema, *Alfred Toepfer – Nederduitser, Pan-Germaan of Grootnederlander?*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 53, 1994, nr. 1, pp. 34-55. Biografische gegevens over Toepfer in: G. Kreis, G. Krumeich, H. Ménudier, H. Mommsen & A. Sywottek, *Alfred Toepfer, Stifter und Kaufmann*, Hamburg, 2000.
11. SOMA, AA 1312/4: Ondervragingsrapport E. Vogt, s.d.
12. J. Arndt, *Um die Deutung des Jahres 1648. Eduard Schulte und das Konzept einer 'Reichsgeschichte der Niederlande'*, in: B. Dietz, H. Gabel & U. Tiedau (Hgb), *Griff nach dem Westen [...]*, pp. 185-202.
13. B. Dietz, H. Gabel & U. Tiedau (Hgb), *Griff nach dem Westen [...]*, pp. 528, 557, 621.

Forschungsmeinschaft, werd in de jaren dertig door de Reichsstudentenführung naar Leuven gestuurd om daar de organisatie van studenten uit de Oostkantons Eumavia “*ideologisch zu betreuen*”.¹⁴ Deze vereniging voor studenten uit de Oostkantons, voluit Eumavia Lovaniensis, werd gesticht in 1926. Sinds 1933 bestonden er contacten met de Aussenstelle West van de Reichsstudentenführung, waarvan een ander lid van de Sondergruppe, Jupp Berres de leiding had. Er waren ook contacten met de VDA, onder meer via Klingenburg, en sinds 1938 ontving Eumavia via de VDA een jaarlijkse toelage van 1000 Reichsmark.¹⁵ Nog andere academici uit de Sondergruppe (Ludwig Pesch, Jupp Berres, Fritz Bracht, Franz Petri) hadden in Vlaanderen gestudeerd. Zij waren vóór de oorlog ook betrokken bij de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag), die zich tijdens de bezetting ontpopte tot de meest extreme collaboratiebeweging.

De historicus Petri (1903-1993) is ongetwijfeld één van de belangrijkste figuren uit de groep. Van 1930 tot 1935 studeerde hij in Leuven, waar hij de grondslag legde van zijn bekende boek *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich*, dat onder meer indringend inging op ontstaan en ontwikkeling van de taalgrens. In 1935 werd hij assistent aan het Deutsch-Niederländisches Institut in Keulen, waarvan hij één van de drijvende krachten werd. Petri werd bij het begin van de bezetting van België samen met zijn collega Werner Reese (nog een historicus) en lid van de Sondergruppe, bij de Militärverwaltung verantwoordelijk voor het referaat *Volkstum*, cultuur en wetenschappen, één van de belangrijkste departementen in Reeders ‘regering’. Onder de medewerkers van Petri in de Militärverwaltung in Brussel bevond zich nog een andere academicus, die eveneens aan de werkzaamheden van de Sondergruppe had deelgenomen: de Keulse historicus Fritz Textor, die vooral in de *Wallonenpolitik* geïnteresseerd was.

Ook twee jonge mannen uit de Oostkantons, die einde 1939 uit het Belgisch leger gedeserteerd waren, behoorden tot de Sondergruppe. Zoals we zagen be- toonde de Reichsstudentenführung (Berres) en de VDA grote belangstelling voor de pro-Duitse organisaties in het gebied dat de Duitsers als “*verlorenes Land*” bleven omschrijven. Willy Kalscheuer en Jules Delhaes kwamen beiden uit Eupen; beiden waren lid van het Heimattreue Front en van het Segelflugverein, een dekmantel voor een op de ss geïnspireerde strijdformatie. Mogelijk hebben zij meegeschreven aan *Denkschriften* over ‘Neubelgien’. Alleszins hield de kwestie ‘Neubelgien’ ook de leden van de Keulse studiecommissie bezig.¹⁶ Op 10 mei 1940 werden zij als lid

14. M. Dahlbusch, *Deutschumpolitik und Westdeutsche Forschungsgemeinschaft*, in: B. Dietz, H. Gabel & U. Tiedau (Hgb), *Griff nach dem Westen [...]*, p. 619.

15. B. Kartheuser, *Die dreissiger Jahre in Eupen-Malmédy. Einblick in das Netzwerk der reichsdeutschen Subversion*, Neundorf, 2001, pp. 82-86.

16. Zie bijvoorbeeld de *Vortragsnotiz over Besetzte Gebiete West van Abt. L (andesverteidigung)* van het OKH van 15/1/1940: “*OKH wünscht eine Entscheidung über Behandlung des abgetrenn-*

van de 7. Fliegerdivision ingezet bij de luchtlandingstroepen die in Rotterdam aan de grond werden gezet. Mogelijk heeft hun ervaring bij het zweefvliegen hierin een rol gespeeld.¹⁷

Van Rauschenberg en Walter Keilholz kennen we enkel hun activiteit tijdens de bezetting als medewerkers van de Abwehrstelle België. Keilholz was de zoon van een textielindustriële uit Rheydt. Na academische studies ging hij in het bedrijf van zijn vader werken. Mogelijk kwam hij zo in contact met Maurits Meert, die tot november 1939 vertegenwoordiger was van Rijnlandse textielbedrijven. Over drie groepsleden (Schermal, Marischal en de Berlijnse jurist Rudolf Hennig) heb ik geen nadere gegevens gevonden.

Ten slotte dient aangestipt dat de Sondergruppe drie leden telde die met het activisme verbonden waren. Antoon De Visscher (1896-1981), die de leden van de groep lessen Nederlands gaf, was in Gent als jonge onderwijzer bij het activisme betrokken geraakt. Einde 1918 week hij uit naar Düsseldorf.¹⁸ Hij was goed bevriend met Maurits Meert, zoals gezegd een zoon van een oud-activist. Karel ver Hees was een zoon van de oud-activist Emiel ver Hees.¹⁹ Karels broer Antoon Frederik leidde in Berlijn het 'Vlaamsch Secretariaat', een soort vertegenwoordiging van het vnv in Duitsland, dat in 1937 werd gesticht en vervolgens financieel gesteund werd voor het 'Büro Holthöfer', dat juist sinds 1937 ook zorgde voor een ruime subsidiëring van het vnv-dagblad *Volk en Staat*.²⁰

WERKING VAN DE GROEP

In een eigentijds document beschrijft Meert de opbouw en werkzaamheden van de Sondergruppe.²¹ Het stuk werd opgesteld nadat op 13 december 1939 in Keulen een bespreking had plaatsgevonden waaraan werd deelgenomen door Petri, Reese, Vogt, De Visscher, Karel ver Hees en Meert zelf. Uit de vergadering kwamen volgende resultaten naar voren. Er zouden Nederlandse lessen voor de groepsleden

ten Gebietes von Eupen-Malmédy" (SOMA, German Records Microfilmed at Alexandria (GRMA), T77/1505/51-52).

17. AGMG, Conseil de Guerre de Liège, dossier nr. 2346/47 inzake Julius Delhaes. Er is geen dossier op naam van Kalscheuer.

18. D. Vanacker, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991, p. 238 ; W. Dolderer, *Activistische ballingen in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 59, 2000, nr. 3, p. 148.

19. Emiel ver Hees werd na de invoering van de bestuurlijke scheiding in 1917 secretaris-generaal van het Vlaams Ministerie van Nijverheid en Arbeid en in september 1918 zaakgelastigde van hetzelfde departement. Hij maakte deel uit van de delegatie van de Raad van Vlaanderen die op 3 maart 1917 naar Berlijn reisde.

20. E. Verhoeven, De financiering van het dagblad 'De Schelde-Volk en Staat', in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 46, 1987, nr. 4, pp. 324-340 en jg. 47, 1988, nr. 1, pp. 35-61.

21. AGMG, dossier M. Meert: Entwurf für einen Ausbau der geistigen Vorbereitungsarbeit in der Gruppe Student, 13 december 1939.

georganiseerd worden. De historicus Werner Reese zou lessen geven over de verhouding tussen België en Duitsland en over de "*politische Struktur des Flamentums*". Hierbij moest onder meer aandacht besteed worden aan de taalverhoudingen in 'Groot-Brussel'. Voorts werden werkgroepen voorzien over economie en handel, over cultuur en over bestuur en recht in de te bezetten gebieden.

Eén van de deelnemers stelde ook speciale radio-uitzendingen voor. Mogelijk als gevolg hiervan zorgden Radio Bremen en Keulen samen met Abwehr II voor propaganda-uitzendingen die voor Vlaanderen bestemd waren. Eén van de Vlamingen die hieraan meewerkte, was Jules De Hen, één van de leiders van het Algemeen Vlaams Nationaal Jeugdverbond (de VNV-jeugdorganisatie) in Antwerpen. Einde 1939 vluchtte Jules De Hen naar Duitsland wegens betrokkenheid bij de toen bekende spionagezaak Lauwaert-Cappaert.²² Hij stak met hulp van leden van het Heimattreue Front clandestien de Duits-Belgische grens over en werd in Keulen opgevangen door Maurits Meert, zodat we kunnen besluiten dat zijn vlucht mede door de Abwehr georganiseerd werd. Maurits Meert was bevriend met Maria De Hen, een zus van Jules.²³ De Abwehr bezorgde De Hen een andere identiteit ('Hennig', niet te verwarren met de Berlijnse advocaat Hennig, lid van de Sondergruppe). Reeds vóór 10 mei 1940 las De Hen voor Radio Bremen nieuwsberichten en propagandateksten in het Nederlands die volgens een soldaat, lid van de door de Abwehr gesteunde 'Militaire Organisatie' van het VNV, in de kantonnementen viermaal daags werden beluisterd. "*Talrijke soldaten kweekten aldus*", zo schreef de M.O.-man na 10 mei 1940, "*een volstrekt pro-Duitsche zienswijze en werden heftige bestrijders van de entente cordiale*".²⁴ Zoals het geval was voor de Bretonse en Oekraïense radio-uitzendingen bevatten ook de uitzendingen van Radio Bremen nauwelijks verholten oproepen tot desertie.²⁵ Waarschijnlijk was Anton De Visscher

22. Willem Lauwaert en Jan Cappaert, beiden oud-Dinaso's die op het einde van de jaren dertig lid waren van de NSVAP, werden in 1939 gearresteerd wegens spionage voor de Abwehr.

23. Tijdens de bezetting vormden Maurits Meert, die in juni 1940 plots weduwnaar was geworden, en Maria De Hen een stel. De twee zonen van Meert werden door Maria De Hen opgevoed.

24. SOMA, VNV-archief, nr. 498: Verslag over de werking van de Militaire Organisatie in het 24^e Linierement, s.d. [1940]. Niet enkel voor Vlamingen organiseerde Abwehr II propaganda-uitzendingen. In april 1940 besloot Abwehr II, na overleg met het Auswärtiges Amt, in Moravië een "*Schwarzsender*" te installeren die anti-Franse en pro-Bretonse propaganda zou uitzenden (SOMA, AA 1222: Kriegstagebuch Abwehr II, 11 april 1940, p. 55). De bedoeling was onder meer deserties onder Bretonse soldaten aan te moedigen (D. Leach, Bezen Perrot: the Breton nationalist unit of the SS, in: e-Keltoi, vol. 4, 2008, pp. 1-38).

25. In een intern Abwehrdocument wordt De Hen omschreven als de "*ehemalige Rundfunksprecher für die vlämischen Sendungen von Abwehr II im Mai 1940*" (SOMA, GRMA, T 77/1502: Aktennotiz van Lt. Spies van Abwehr II Brussel, 20 februari 1941). Jules De Hen bevestigde echter na de oorlog tegenover historicus Guido Provoost dat hij reeds vóór 10 mei 1940 de Vlaamse soldaten had opgeroepen bij een Duitse aanval de wapens neer te leggen en indien mogelijk over te lopen (G. Provoost, *Ward Hermans*, Antwerpen, 1977, p. 150. De naam van De Hen wordt in het boek niet genoemd, maar uit de context blijkt duidelijk dat hij de mededeling heeft gedaan).

bij deze Vlaamse uitzendingen van Radio Bremen betrokken: in een *Arbeitsplan* van de Sondergruppe uit december 1939 was voorzien dat De Visscher de leiding zou krijgen van een werkgroep 'politische Struktur des Vlamentums', waarin bijzondere aandacht zou besteed worden aan radio-propaganda.

Binnen de Sondergruppe werden drie werkgroepen gevormd, die zich respectievelijk zouden bezighouden met economie, handel en financiën (Meert, Karel ver Hees, Rauschenberg, Keilholz, Delhaes, Schulte, Kalscheuer, Dilthey, Schermal), cultuur en onderwijs (Striefler, Marischal, Pesch, Textor, Klingenburg, Petri, Reese) en recht en administratie (Ritter, Berres, Bracht, Erfurth en Hennig).²⁶ De leden van de groep stelden *Denkschriften* op over de hun toegewezen terreinen. Zo zijn er nota's bewaard over diverse aspecten van het openbaar leven in Vlaanderen, Nederland en Luxemburg die werden opgesteld door Meert, Karel ver Hees, Reese en Erfurth.²⁷ Tot de resultaten van de werkzaamheden van de Sondergruppe behoren met zekerheid de vijf *Denkschriften* over Luxemburg, Nederland, Vlaanderen, Wallonië en het "*Deutschtum in Altbelgien*", die al eerder uitvoerig behandeld zijn door A. De Jonghe.²⁸ Deze opstellen waren "*Ausarbeitungen der Abwehr II für Zwecke der Westverwaltung*".²⁹ De stukken werden op 1 maart 1940 naar Legergroep B gestuurd, samen met nog een andere nota over de 'nationaalsocialistische groepen in België en Nederland'. De nota's werden vervolgens op 18 maart 1940 doorgestuurd aan AOK (Armee Oberkommando) 4, 6 en 18, die in het Westen zouden opereren.³⁰ Het lijkt waarschijnlijk, ook gezien de overeenkomsten in de inhoud, dat de bewaarde *Denkschriften* van ver Hees, Meert, Reese en Erfurth mede aan de grondslag van de latere opstellen hebben gelegen. Bij de speciale nota over Nederland wordt nadrukkelijk vermeld dat zij werd opgesteld door "*Angehörige einer durch Abwehr II aufgestellten Sonderformation*", waarmee ongetwijfeld de Sondergruppe Student bedoeld wordt. De nota over de 'nationaalsocialistische' organisaties in België en Nederland – behandeld worden het vnv, Rex, het Verdinaso en de NSB – werd in januari 1940 eveneens door Abwehr II opgesteld ten behoeve van de legergroepen die in het Westen zouden ingezet worden.³¹ Op die manier hebben de leden van de Sondergruppe bijgedragen tot de informatieverstrekking aan de Duitse legereenheden die in het Westen zouden opereren, tot de beeldvorming van deze

26. AGMG, dossier M. Meert: Arbeitsplan der Gruppe 'Student', ongedateerd, vermoedelijk december 1939.

27. De *Denkschriften* zijn te vinden in: SOMA, GRMA, T 77/215.

28. A. De Jonghe, *Hitler en het politieke lot van België [...]*, pp. 24-32.

29. SOMA, GRMA, T 311/215.

30. SOMA, GRMA, T 311/215/158.

31. SOMA, GRMA T311/215/230-233: OKW Amt Ausland/Abw, Nr 26/40, Abw II/1, Unterlagen über die nationalsozialistischen Bewegungen in Belgien und Holland, 12 januari 1940.

Walter Keilholz tijdens de militaire opleiding van de groep, Wahnerheide, april 1940.
[Collectie Etienne Verhoeven]

militairen over Vlaanderen en Nederland, en in ruimere zin tot de uitwerking van een grondslag voor het beleid van de Militärverwaltung.

De Abwehr zelf was – overigens in nauw overleg met de Sondergruppe en de administratieve commissie – nauw betrokken bij de voorbereiding van de Militärverwaltung en legde onder meer de nadruk op het belang van het *Flamentum* voor Duitsland. Verwonderlijk is dat niet gezien de sinds lang bestaande verbindingen tussen de Abwehr enerzijds en het vnv en andere Vlaamse nationalistische groepen anderzijds.

In maart 1940 werd de groep voor een pioniersopleiding naar het kamp Wahnerheide bij Keulen gezonden. De groepsleden kregen op 6 mei 1940 bevel zich naar Fliiegerhorst Gütersloh te begeven. Daar werden ze in groepjes verdeeld. Meert, Klingenburg, Delhaes, Kalscheuer, Keilholz en mogelijk ook Striefler landden in de ochtend van 10 mei 1940 op vliegveld Waalhaven bij Rotterdam, waar ze zich met de staf van het 1^e Fallschirmjägerregiment in verbinding moesten stellen. Meert kreeg opdracht Nederlandse gevangenen en officieren te ondervragen. Nadat generaal Student in Rotterdam was aangekomen, gaf hij de groep bevel zich naar de Moerdijkbruggen te begeven, waar zij dezelfde rol vervulden. Voor deze inzet kregen ze op 25 mei 1940 das Eiserne Kreuz 2. Stufe.³² Het groepje bleef in Katwijk tot 31 mei 1940, waarna zij naar Duitsland terugkeerden. Rond 15 juni 1940 werd Meert dan ingezet bij Gruppe II van Ast België. De meeste leden van de Sondergruppe werden op 10 mei 1940 evenwel niet met de 7. Fliiegerdivision meegestuurd, maar rechtstreeks vanuit Keulen naar de plaats gezonden, waar ze in het bezettingsbestuur of voor de Abwehr zouden functioneren.

Uit correspondentie van Maurits Meert blijkt dat de Sondergruppe Student zich had ontwikkeld tot een echt *old boys network*. Leden van de groep betuigden hun medeleven bij het overlijden van Meerts echtgenote, Meert en De Visscher wisselden nieuwjaarsboodschappen uit, Hauptmann Krehl meldde zijn medewerkers in 1941 in een typische *in crowd*-taal de geboorte van een dochter. Het netwerkmechanisme speelde ook buiten de privésfeer: toen Abwehr II in de zomer van 1940 de hand wilde leggen op het onderzoeksdossier van het Antwerps parket in verband met Duits geld voor het vnv-dagblad *Volk en Staat*, vroeg Keilholz aan Meert in een persoonlijke brief ("*Lieber Maurits (...) Dein Walter*") zich daartoe in verbinding te stellen met een Antwerpse krijgsauditeur.³³ Het is mij niet bekend of Meert stappen in die richting heeft gedaan, maar het is wel veelbetekenend dat uitgerekend Abwehr II dit dossier in beslag wilde nemen.

32. AGMG, dossier M. Meert: Notitie Meert van 3 juni 1940, *Einsatz und Tätigkeit des Dolmetschers Meert*. Zie ook 'Eupener Nachrichten' van 7 en 12 juni 1940.

33. AGMG, Dossier M. Meert: Keilholz aan Meert, 13 juli 1940.

Leden van de Sondergruppe op de Wahnerheide, april 1940. Waaronder Werner Reese, 2de van links en Franz Petri, 3de van links. [Collectie Etienne Verhoeven]

KRITIEK VAN ROBERT P. OSZWALD

Ofschoon de 'Sondergruppe' in het geheim werkte, was er toch één *Flamenfreund* die van het bestaan en gedeeltelijk ook van de samenstelling van de groep op de hoogte was: Robert P. Oszwald (1883 -1945), die zowat zijn hele leven met de 'Vlaamse zaak' begaan was. Oszwald kende een aantal leden van de Sondergruppe persoonlijk, en bovendien behoorde hij in 1931 tot de initiatiefnemers van het Deutsch-Niederländisches Institut, waar de vergaderingen van de groep en van de 'commissie Reeder' plaatsvonden.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was Oszwald verbonden aan de Politische Abteilung van het bezettingsbestuur in België – afdeling die een belangrijke rol speelde in de beïnvloeding van het activisme. Ook nog na 1918 had Oszwald een aandeel in de hernieuwde toenaderingspogingen tussen Duitsland en Vlaamse nationalistes. In 1930 was hij, samen met Hans-Otto Wagner en Franz Fromme (die later voor de Abwehr gingen werken), enkele oud-activisten (Godfried Rooms, Raf Verhulst) en de reeds vermelde Antoon ver Hees, één van de medestichters van de Bund der Flamenfreunde. Na 1933 – jaar waarin hij lid werd van de NSDAP – evolueerde Oszwald steeds meer naar het nationaalsocialisme. Tot 1940 werkte hij voor de VDA en voor de Volksdeutsche Mittelstelle (VOMI), kanalen waarlangs niet enkel informatie uit Vlaanderen kwam maar waarlangs ook propaganda en Duits geld naar Vlaanderen en naar uitgeweken activisten ging. Zo liet Bundesgeschäftsführer Minke van de VDA in november 1939 aan Oszwald weten dat de VDA in opdracht van Oszwald 900 Reichsmark had uitbetaald aan diens vriend Raf Verhulst en 1500 Reichsmark aan Jef Hinderdael, een oud-activist die in 1914-18 bevriend werd met Oszwald en in 1918 naar Nederland was gevlucht. Nog in april 1940 stelde Oszwald namens VOMI 250 gulden ter beschikking van *De Hollandsche Post*, een blad dat door drukker-uitgever Hinderdael werd uitgegeven, 200 gulden van *Harde Tijden* (uitgegeven door Raf Verhulst) en van twee Vlaamse bladen: *Deltakamp* (Hilaire Gravez) en *Blauwvoet Berichten* (Leo Sondervorst).³⁴ Deze betalingen – en ook toelagen aan August Borms vanwege Oszwald – verliepen via Borms' broer Jan, die in Scheveningen woonde.³⁵ Het is bij deze subsidies duidelijk dat Oszwald er de voorkeur aan gaf oud-activisten te steunen en niet geneigd was het VNV enige steun te verlenen, een optie die kennelijk niet bij de Abwehr in de smaak viel. Zo zijn er enkele brieven van de leiders van Abwehr II (majoor Groscurth en kolonel

34. *Deltakamp* was oorspronkelijk het blad van de VNV-jeugdbeweging (het AVNJ), maar na een conflict tussen Staf De Clercq en de AVNJ-leider Hilaire Gravez bleef de titel in handen van Gravez, terwijl het AVNJ *Jong Dietschland* uitgaf. Gravez bleef scherpe oppositie voeren tegen het VNV, waardoor hij ongetwijfeld de sympathie van Oszwald zal verworven hebben. Het feit dat Oszwald de anti-VNV gezinde Gravez steunde is veelbetekend; het geeft ook aan hoe marginaal de groepen waren die op de steun van Oszwald konden rekenen.

35. Deel-Nachlass Oszwald (SOMA, AA 1423, 1255/2/257 en 1255/5:303).

Lahousen) aan Oszwald bewaard, waarin zij zich in 1938 verzetten tegen zijn bemoeienis met de *Flamenpolitik*. Volgens de Abwehrchefs hadden enkel het Auswärtiges Amt, het Propagandaministerie en Abwehr II bevoegdheid op dit gebied. Met name drongen zij er bij Oszwald op aan dat Raf Verhulst, wiens publicaties door Oszwald gefinancierd werden, zijn aanvallen op het VNV zou staken.³⁶ Het VNV wordt in deze stukken niet bij naam genoemd, maar gelet op wat we weten over de steun die het VNV vanwege de Abwehr mocht genieten, is er geen twijfel over dat deze Vlaams-nationale partij bedoeld werd.

Nog in april 1940 deed Oszwald als vertegenwoordiger van de Volksdeutsche Mittelstelle een poging om voor VOMI meer invloed te verwerven bij de behandeling van *Westfragen*. Meer dan een toezegging dat de Abwehr 'te gelegener tijd' rekening zou houden met de wens van het VOMI om een verbinding tot stand te brengen met separatistische groepen in Elzas-Lotharingen en met niet nader omschreven "Vlamen" konden Oszwald en zijn mede-onderhandelaars niet bekomen. Hitler had immers zelf beslist dat "*Vereinbarungen mit der VOMI wegen Zusammenarbeit in Westfragen zurzeit nicht getroffen werden[können]*".³⁷

EEN NIEUW ACTIVISME?

Bij de werkzaamheden van de 'commissie Reeder' werd ook een beroep gedaan op twee ambtenaren uit het Duits bezettingsbestuur in België tijdens de Eerste Wereldoorlog.³⁸ De namen van deze ambtenaren zijn niet bekend, maar ik waag mij toch aan een hypothese. Het is mijns inziens niet uitgesloten dat Oszwald één van deze twee gewezen ambtenaren was.³⁹ Hij was gehuwd met een Nederlandse vrouw en beschikte over een grote kennis van het werk van de Politische Abteilung in het algemeen en van het activisme in het bijzonder. Uit het voorgaande is gebleken dat hij bij voorkeur gewezen activisten steunde. Oszwald stond met deze optie niet alleen. Bij de talrijke organisaties die zich met *Westarbeit* bezighielden waren er meerdere die kozen voor samenwerking met uitgesproken nationaalsocialistische groepen in de te bezetten gebieden. In Vlaanderen ging het om organisaties en personen die de 'erfenis van het activisme' volledig aanvaardden en bereid waren

36. SOMA, AA 1423, 1255/2/257 en 1255/5/303, deel-Nachlass Oszwald.

37. SOMA, AA 1222: Kriegstagebuch Abwehr II, 30 april 1940.

38. A. De Jonghe, *Hitler en het politieke lot van België [...]*, p. 23.

39. Bij de tweede ambtenaar zou het kunnen gaan om de gewezen adjunct-referendaris voor België bij het *Auswärtiges Amt* Werner Neumeister, een collega van Oszwald bij de Politische Abteilung. Neumeister stelde in 1928 voor – mogelijk geïnspireerd door Oszwald – dat de pro-activistische tijdschriften *Vlaanderen* en *Jong Dietschland* een toelage van 3 000 Reichsmark zouden krijgen. In 1939 raakte Neumeister betrokken bij de steunverlening van Abwehr II aan Bretonse nationalist en het Irish Republican Army. Einde 1939 en begin 1940 ontmoette Neumeister namens Abwehr II de Nederlandse NSB-leider Anton Mussert, bij wie hij peilde naar de houding die Mussert bij een Duitse inval zou aannemen.

– bij een nieuwe Duitse bezetting – een tweede activisme in gang te zetten. Zij meenden in de zomer van 1940 dat ‘hun uur’ geslagen had. Een goed voorbeeld daarvan is het neo-activistische Comité voor Dietsche Actie. Het bestond hoofdzakelijk uit oud-activisten en werkte zeer nauw met de annexionistische SS en de Sicherheitsdienst samen.⁴⁰ De Militärverwaltung legde de verwachtingen van het Comité (en aanverwante groepen zoals de NSVAP) aan banden en weigerde zich uit te spreken over het toekomstige lot van Vlaanderen. Geen tweede activisme en geen tweede bestuurlijke scheiding dus.

Volgens Maurits Meert werd door de leden van de Sondergruppe wel degelijk rekening gehouden met de ervaringen van het bezettingsbestuur in België tijdens de Eerste Wereldoorlog: *“Für alle Arbeitskreise ist eine eingehende Kenntnis der vlämischen Bewegung notwendige Voraussetzung und die Erfahrung des praktisch politischen Einsatzes während des Weltkrieges die unentbehrliche Grundlage aller Erörterungen.”* Dat betekent echter niet dat de studiegroep en de ‘commissie Reeder’ geneigd was opnieuw aan te sturen op een bestuurlijke scheiding, één van de grote ‘verworvenheden’ van het activisme. Mede dankzij het werk van Albert De Jonghe weten we nu dat juist de bestuurlijke scheiding uit 1917 niet op de agenda stond van de toekomstige bezettingsambtenaren. De positie die Oszwald in dit verband innam stond aldus haaks op die van de Sondergruppe Student, van de Abwehr en van de ‘commissie Reeder’. Alles wijst erop dat de instanties die de bezetting van België en het militair bestuur van het bezette land hebben voorbereid, niet gesteld waren op pottenkijkers zoals Oszwald, die in hun ogen een achterhoedegevecht voerden en steeds de ‘verkeerde’ (activistische) voormannen steunden.

TIJDENS DE BEZETTING

Textor, Petri, Pesch, Berres en Reese waren tijdens de bezetting verbonden aan diverse diensten van de Militärverwaltung in Brussel. Karel ver Hees en Marischal werkten als tolk bij de Militärverwaltung. Erfurth, Klingenburg, Meert, Keilholz en Rauschenberg werkten voor Abwehr II in Nederland en/of België. Keilholz en Klingenburg stonden bij de Abwehrstelle België in voor rekrutering en opleiding van agenten die in Engeland sabotage moesten bedrijven. In 1942 was dat ook voor Meert het geval; in 1943 werd Meert ingeschakeld bij de vorming van een netwerk van *stay behind*-agenten van Abwehr II, waarvoor hij in West-Vlaanderen een vijftigtal agenten rekruteerde.⁴¹ Ook Krehl werkte tijdens de bezetting in België bij de Abwehr, eerst in Brussel, later in Gent.

40. Het zeer uitgebreide strafdossier van de leden van het Comité voor Dietsche Actie (Willem Verhulst en anderen) in het archief van het Auditoraat-generaal bij het Militair Gerechtshof bevat essentiële informatie over de werking van dit Comité (AGMG, Krijgsauditoraat, Gent, dossier nr. 2578/47, Comité voor Dietsche Actie).

41. Van einde 1940 tot begin 1942 trad Meert ook nog op als Verwalter van ‘vijandelijk vermogen’.

BESLUIT

Tot slot dient onderstreept dat de *Westarbeit*, waarbij de meeste van de leden van de Sondergruppe Student als academicus betrokken waren geweest, mede de politieke opstelling van de Militärverwaltung in België heeft beïnvloed. Juist op dit terrein zijn de onderlinge rivaliteiten tussen de talrijke Duitse organisaties die aan beïnvloeding in het Westen deden, aan het licht gekomen. Doordat in Nederland reeds na enkele weken een Zivilverwaltung werd aangesteld, kon de invloed van de NSDAP en vooral van de SS zich daar in sterkere mate laten gelden. Ook de *Volkstumsarbeit* raakte er veel meer in het vaarwater van de SS dan in bezet België het geval was. Uiteindelijk heeft Hitler in 1944 bij de aanstelling van een Zivilverwaltung in België toch ook de premissen van tafel geveegd die door de studiec commissie-Reeder en de Sondergruppe Student geformuleerd waren en waarop de Militärverwaltung zich gedeeltelijk had gebaseerd.

Toch betekende dit niet het einde van de geprivilegieerde contacten die bestonden tussen de Abwehr en Abwehr-gerelateerde organisaties als de Sondergruppe enerzijds en het Vlaams nationalisme – in de eerste plaats het VNV – anderzijds. Tijdens de bezetting maakte de Abwehr werk van de oprichting van *stay behind*-groepen, die na het terugtrekken van de Duitse troepen ter plaatse moesten blijven. De agentenwerfers (onder wie Maurits Meert) deden daarbij een beroep op vrijwilligers uit de collaboratiebewegingen. Na de Bevrijding organiseerde de Abwehr (of wat daar nog van overbleef) onder collaborateurs die naar Duitsland waren gevlucht geheime zendingen van agenten die met deze *stay behind*-groepen contact moesten opnemen in het vooruitzicht van een Duits tegenoffensief. Abwehr II deed hierbij uitsluitend een beroep op VNV-ers, waaruit tegelijk de continuïteit van de steun van de Abwehr aan het VNV tot april-mei 1945 blijkt. In deze context duikt ook weer Hans Ritter op, die in 1939 betrokken werd bij de Sondergruppe Student. Over die geheime zendingen gaat één van mijn volgende bijdragen in dit tijdschrift.

Etienne Verhoeyen (°Wetteren, 1945), licentiaat Moraalwetenschap RUG (1968), wetenschappelijk medewerker VRT voor uitzendingen over de Tweede Wereldoorlog. Redacteur bij de historische reeksen *Boulevard* en *Histories* (VRT). Auteur van *De moord op Julien Lahaut* (met Rudi Van Doorslaer, 1985, heruitgave 2010), *België bezet – een synthese* (VRT, 1993) en een twintigtal artikelen over diverse aspecten van de bezetting 1940-44. Ter perse: *De Duitse Abwehr in België 1936-1945*.